

Szilárdfy Zoltán

A SZEGED-ALSÓVÁROSI TEMPLOM NAPBAÖLTÖZÖTT ASSZONY KEGYKÉPÉNEK KULTUSZTÖRTÉNETÉHEZ

Bálint Sándor 1969. október 11-én kelt levelében az alábbi sorokat intézte hozzám: „Augusztusban vagy tíz napig néhány tanítványom vendégeként Baranyában gyűjtöttem. A sokac és német hagyomány szinte kimeríthetetlen, a barokk templomi ikonográfia folyton szép meglepetésekkel szolgál. Voltaképpen minden jozefinizmus előtti templomunkat meg kellene nézni. Mi olyan jellegzetességeket is észrevennénk, amelyekhez sem néprajzosainknak, sem Genthonnak, vagy a topográfiaíaknak (minden tisztelet adassék meg különben nekik), sajnos nincs szemük ... Szeretnék minél több faluban megfordulni, részben gyűjteni, részben a szakrális művészetet megfigyelni ... mi más szemmel nézzük ezeket, mint akár a legiskolázottabb művészettörténeti kutatók.”

Élőszóban is sokszor beszélgettünk arról, hogy egy műtárgyat, amely muzeális értéke felett még más szellemi értékek hordozója is, nevezetesen az évszázadok óta tisztelettel övezett kegyképek és kegyszobrok vizsgálatát nem szabad csupán néprajzi, művészettörténeti módszerekkel tárgyalni, hanem komplex módon eszmehordozó jelentőségüknél fogva annak a kornak szellemi atmoszférájába emelve, amelyben azok születtek. Ezért fontosak az eredetlegendák, az aktuális társadalmi és politikai viszonyok áttekintése, a kép értelmezésénél elengedhetetlen a szakrális népi hagyományvilág, a liturgia – és kultusztörténet, az egykorú irodalom, ének- és zenekultúra ismerete, az életmód történet figyelembe vétele, vagyis a kegyképeket és szobrokat művelődéstörténeti összefüggéseiben kell értelmezni és láttatni. Ezt a sajátos látásmódot, amely szünopsziszban tekinti a kegyképeket, s egyéb szakrális ábrázolásokat, én Bálint Sándor-i látásmódnak nevezem, amely az Ő mentalitását meghatározó tiszta lelkeségéből: keresztény humanizmusából fakadt.

Azon szerencsések közé tartozhatom, akik az alsóvárosi szentegyház és ferences gyűjtemény művészeti értékeiről közvetlenül Bálint Sándor magyarázatát hallgathattam. Felejthetetlen élményem, amikor rányitotta szememet a barokk stílus mindent egységbe foglaló, ahogy mondotta „sugárzó, vagy sommás” jellegére. A „Szegedi Segítő” kegyképeinek Napbaöltözött Asszonyát, mint a mariológia kompendiumát mutatta be, amely az obszervancia Immaculata-tanától a húsvéti fénybe öltözött kozmikus királynéig a középkori hittudomány szubtilis vitáinak konfrontációjában az európai eszmetörténet égboltján izzik, de ugyanakkor hatalmas holdsarlójával a törökverő Mária a zentai csatában pedig a

magyar vitézeket győzelemre segítő Nagyasszony, akinek karján a szegedi piros-paprikára emlékeztető ruhácskában a kisdied Jézus (felnöttes orcájával) isteni tudást tükröz. Még az ezüst kormánypálca is ide tartozik, mert az elődök nem sajnálták azt a 19. század legnagyobb ötvöseivel, a pesti Szentpétery Józseffel csináltatni.

A Napbaöltözött Asszony 17. században készült kegyképének grafikai mintaképére Berger Illés, III. Ferdinánd felesége, Mária királyné koronázása alkalmából 1638-ban megjelent *Symbolum sacrum*-ának egyik rézmetszetén találtam rá, melynek felirata *PATRONA HUNGARIAE*.¹ (1. kép) Ezt az ábrázolást költötte át egy ismeretlen festő mint Magyarország Nagyasszonyát Szegedi Boldogasszony-nyá.

A templom sekrestyéjében évszázadok óta egészen a legutóbbi évekig megőrizték azt a hatalmas fogadalmi képet, amely szinte a pavimentumtól a gótikus bordázatokig lefoglalt egy nagy részt a fehérre meszelt falmezőből. Valószínűleg nagysága miatt nem esett áldozatául a szekularizáció képrombolásának, mint a többi fogadalmi kép, melyek nélkül elképzelhetetlen egy ilyen frekventált búcsújáró templom, mint a Havi Boldogasszony szegedi szentegyháza. A már igen rossz állapotban lévő, restaurálandó három évszázados vászon-olajfestmény kompozíciója, szerkezeti fölépítése, festészeti technikája egyaránt még a 17. század utolsó negyedére utal. Középen a kegykép Boldogasszonya, két oldalt Szent Mihály arkangyal s talán Szent Gábor akolitusként égő gyertyával veszik közre, a középső sávban Assisi Szent Ferenc, vele szemben Pádúai Szent Antal. A kép első felét elfoglaló földi szférán két térdelő szent imádkozik a Szögedi Segítő előtt, háttérben természeti táj látszik halványan. A baloldali szent azonos-sága közismert attribútuma, a kerék miatt kétségtelen, vagyis Szeged városában már a középkortól kezdve tisztelt Alexandriai Szent Katalin, a másikban viszont Bálint Sándor egy helyi polgárasszonyt feltételez, akinek Katalin lehetett a keresztneve s így védőszentje ajánlja a Szűzanya oltalmába. Jobban szemügyre véve a besötétedett képet, a másik alak feje fölött a dicsfény karikája látszik, épp-úgy, mint Katalinnál. Maga az öltözet is Katalinéra emlékeztet, s nem a fogadalmi képek egykorú viseletét látjuk. Ebből arra következtethetünk, hogy a másik térdelő figura Szent Borbála vértanú szűz, Katalin ikonográfiai párja és Szeged városának, különösen az alsóvárosi gazdatársadalom jeles napjának számító december 4. ünnepeltje.² (2. kép)

A kép mielőbbi szakszerű helyreállítására azért lenne szükség, mert ez a kép is azon kevés műtárgy közé tartozik, amely még az 1700 előtti évekből maradt meg a templomban. Ilyenek a nemrég helyreállított Fájdalmas Anya-oltár Pietà kegyszobra, amelyről bebizonyosodott korábbi sejtésünk, hogy a 16. századnál nem későbbi. A rendházban pedig Marchiai Szent Jakab karosszéke és Martinuzzi Fráter György körtefából (?) faragott rendkívül mives álló feszülete, amely az Alvincen történt orgyilkosság (1551. december 17.) után került a szegedi barátokhoz, s nyilván a jeles államférfi és pálos bíboros ezen feszület előtt szokta napi

¹ Holl 1980. 166.

² Bálint 1983. 121.

imádságát végezni. Ezeken kívül miseruhák és ötvösművek egy-egy darabja is fennmaradt.

Itt található még a feltételezett, de már elenyészett votívképek utolsó hírmondója, amely nyilván különleges technikájának köszönheti megmaradását. E műfajban ritkaságnak számító selyemre festett fogadalmi képen Antonovics István magyar ruhás fiatalember térden állva, szentoltvasóval összekulcsolt kézzel ajánlja föl önmagát az isten Szent Anyjának, a Szeplőtelenül Fogantatott Szűznek. (3. kép) Az eddig közöletlen fogadalmi képen nemes címer az alábbi lángoló szívalakba foglalt felirattal (4. kép).

Az ún. Mátyás-kazula 15. századi, firenzei selyembrokát, melynek eredetéről Heltai Gáspár versben tudósít, egy 16. századi elbeszélés pedig így foglalja össze a régi hagyományt: „Mikoron egyszer Szeggeden az gyűlésben vala (t.i. Mátyás király) és Szent Demeter napján bement volna a nagy missére, és látta volna, hogy nem igen jeles kazula avagy missemondó ruha volna a plebánoson, a nagy missén mindjárazt offerendára méne, és mikoron megkörülte volna Szent Demeternek oltárát, mindjárt levoná az ő felső ruháját, és az oltárra offeralá azt, hogy Szent Demeternek kazulát csinálnának belőle. Becsülik vala kedig azt a ruhát hatvan ezer forintra.” Nyilván a miseruha 18. századi restaurálását követően hímezték és igazgyöngyökkel díszítették azt a dekoratív címerpajzsot a stilizált magyar koronával, melyben a Szent István-i koronafölajánlás kompozíciója szerint Mátyás király térdel barokk kori magyar viseletben. Hódolatát a Szeged-Alsóvárosi templom kegyképén látható Napbaöltözött Asszony fogadja. A hímeztet felirat: „AUXILIATRIX SZEGEDIEN. 1773.” Telek József Szegeden is működő franciskánus hitszónok ezt a kegyképet „Szögedi Segítőnek” nevezi, s a hímezés feliratával együtt a Szent Dömötör-i hagyományt adaptálja a miseruhát évszázadok viszontagságai között megmentő szegedi ferences rendház. Mátyás király ikonográfiájában ez a magyar barokk változat eleddig ismeretlen volt.³

Többször idézték már Ordinánsz Konstantin közlése szerint a jeles szegedi festőmesterek, Hogger János képírónak kedves történetét. A hazai barokk kismesterek világában biztosan neki tulajdonítható az ikonográfiájában páratlan, a kultusztörténetben pedig ugyancsak ritka ún. Purgatórium-oltár az Alsóvárosi templom bejáratánál. A kecskeméti piarista templomhoz tartozó Nagyszombati Boldogasszony kegyoltárán a képet szintén vele festették meg, mint a Magyar Alföld névről alig ismert 18. századi festőinek egyikével. Hogy járatos volt a rézmetszés művészetében, azt éppen a szegedi kegyképpel kapcsolatos történetéből tudjuk meg. „1752-dik esztendőben Hogger János Szegedi képírónak György nevezetű fiatskája a nehéz nyavalya által tizentöt napig tartó tagjainak összevonulásával olly szörnyen eltsigáztatott, hogy ezen időnek tellyes elfolyása alatt nem tsak hogy semmit nem evett, vagy ivott, hanem minden érzékenységeitől megfosztva, inkább valamelly lelketlen törzsökhöz, hogy sem élő állathoz hasonlítana ... a kesergő kegyes életű jámbor szüléknek ... eszekbe jutott az, a miről talám legelőszer is meg kellett volna emlékeznie; ugyan azért a félig elhalt gyermeketskét más nap reggel, a midőn szintén Havi Boldog Asszony ünnepe szen-

³ Szilárdfy 2000. 430–431.

teltetnék, az említett Havi Boldog Asszony Templomába viszik, eleven hittel, telyes reménységgel, és nagy bizodalommal az Oltár előtt leborúlnak, és az haldokló ártatlannak éltéért ... a sz. Mise áldozattát bé mutatattván, azt magok is példás buzgósággal, s könnyező szemekkel meghalgatták, kérvén a segítő Boldog Asszonyt, hogy Isten előtt hatható könyörgésével ártatlan kis dedjeket az halálnak bizonyos veszedelméből életre hozná. Meg nem tsak tsalatkoztak reménységekben a sírva esdeklő kegyes szülék, sőt legottan meghalgattatott buzgó fohászokadások, holott azon órában a gyermetske megkönnyebbült s amaz irtóztató nyavalyából tökéletesen megszabadúlt, és a Templomból haza vitetvén, még aznap az életre hozott kisedd enni valót kért; a mi pedig legtöbb, soha azután a nehéz nyavalyától legkisebbé sem szenvedett ... Az említett jámbor és Istenfélő képíró 1753-dik esztendőben, hogy a közelébb múltt évben Istentől vett jeles jótéteményt valami részben meghálálná, és e végre a Havi Boldog Asszony Templomában ájtatosan tiszteltetett segítő Boldog Szűznek tiszteletét azzal is előmozdítaná, ugyan azon szentséges képet többször, és erősen a végre szemlélteté, hogy annak mását mennél helyesebben lefesthetné, és így azt rézre mettzetve közre botsátaná ... Még akkor nap a szentséges képet végre lerajzolhatta, a mint a rézre mettzett példányokban, vagy nyomtatott képekben mái napig is azt szemlélhettyük ... ide mellékelem a mit ezen Szerzetes Háznak történetes könyvében tovább is olvasok, és írva találok. Tudniillik a többszer említett Hogger János Szegedi képíró Úr az ő kegyes és példás kereszténységű hitvestársával N. Juliánával a fellyebb előadott történetekről az helybeli Előljáró, és több Szerzetes Atyák jelen létükben esküvéssel petsételt bizonságot tettek 1754. esztendőben Május havának 10. napján.”⁴

Sajnos a jónéhány kegyképet ábrázoló fennmaradt metszet között éppen a Hogger-félére még nem sikerült ráakadni, elképzelhető, hogy valamelyik ferences könyvtár egyik nem igen forgatott régi könyvében egyszer feltűnik.

A régi magyar imádságos könyvek között számomra a legkedvesebb a pozsonyi klarisszák köréből származó Rósáskert, amely a gyerekkoromban már szeretett Vörösmarty költemény „Szegény asszony könyvéből” ismert. Nemrég találtam rá imakönyveim között az egyik Rósáskert példány képmellékleteként az itt közreadott népi fametszetre, melyben az Alsóvárosi kegyképre ismertem. Úgy éreztem, ezzel kaptam egy szálát az októberi másodvirágzás Máriát jelentő illatos rózsáiból, melyet a kedves hallgatóságnak ajánlok Vörösmarty szavaival „Könyvét hívják rózsáskertnek, melyben szent rózsák teremnek”.⁵

⁴ Ordinánsz 1830. 51–54.

⁵ Rósáskert (1844) 170.

Irodalom

BÁLINT Sándor

1983 *Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom*. Szent István Társulat, Budapest.

HOLL Béla

1980 *Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században*. Magyar Helikon, Budapest.

ORDINÁNSZ Konstantin

1830 *A' Libanus havasi alatt illatozó Titkos értelmű Rózsa, ... Szegeden nyomattott Grün Orbán örökösseinél*.

RÓSÁSKERT

(1844) *Jó illatú Rósáskert ... Pesten*.

SZILÁRDFY Zoltán

2000 *A Mátyás-kazula*, in: MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin (szerk.) *Történelemkép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. MNG kiállítási katalógus. Budapest. VII-4. 430–431.

Szilárdfy Zoltán

To the History of the Miraculous Image of Our Lady Dressed in Sun in the Church of Szeged - Alsóváros

In the miraculous image of the church in Szeged Alsóváros Our Lady Dressed in Sun is demonstrated as the compendium of Mary Studies. This demonstrates the Turkish defeating Virgin Mary, the Lady of Hungary with images from the theories of observantia Immaculate to the cosmic queen dressed in light. In 1638 the painter found the predecessor of the oil painting painted in the 17th century on a copperplate of which inscription „Patrona Hungariae” could be read on Hungarian coins from the area of King Matthias to the year 1946. The huge votive picture in which the figure entitled Auxiliatrix Szegedienis was surrounded by Saint Michael and Saint Gabriel, Saint Francis of Assisi, Saint Anthony of Padua and the martyr virgins Kathrine and Barbara who were also honoured in Szeged. The votive pitwe of István Antonovics is rare because of the text of the offering, its coat-of-arms and the figure dressed in Hungarian clothes. On a Renaissance vestment of 1773 King Matthias pays homage in Hungarian clothes and coat-of-arms to the Lady of Szeged. The 500-year-old Franciscan church honoured King Matthias as its benefactor in the earlier centuries.